

Eržvilke – po dešimties metų

Mokytojas

Frontui praėjus, kuriam laikui stojo tylą. Jokių tikrų žinių. Tik gandai, kuriuos persakydavo vienas pas kitą pavaruoti užėję ūkininkai. Kaip elgsis sugrižę rusai?

Prieš pajudėdamas frontas ties Raseiniais stovėjo kelis mėnesius. Tad anapus fronto linijos gyvenę žmonės jau, matyt, bus patyrę naująją tvarką. Vieną spalio dieną Jonas Kubilius išsiruošė aplankyti savo bendraklasio A. Latvio, po universiteto uždarymo grįžusio pas tėvus į Ražaičių kaimą prie Girkalnio. Gal jis ką bus girdėjęs apie universitetą?

Pasiėmęs skiautę lietuviško kariško žemėlapių, patraukė rudens keliais per tuščius, tarsi vis dar išgąščio slegiamus laukus. Bijoti buvo ko – praėjus frontui, laukuose liko daugybė nesusprogusių minų. Stengėsi eiti tankų ir karo mašinų provėžom, vengdamas sukti į šalikelę. Tyliuose, rudens pritemdytuose laukuose stūksojo pašauti, sudegę tankai, žiojėjo išmuštos duobės, apleisti apkasai.

A. Latvys ne ką naujo galėjo pasakyti. Ne, apie universitetą nieko nežinaš. Pasikalbėjo, ir tiek. Kitą dieną J. Kubilius grįžo namo. Niekas nepaaiškėjo ir apsilankius pas kurso draugą A. Mažeiką, kurio tėvai gyveno prie Kelmės. Alfonso nė nerado – tėvai pasakė, kad mobilizuotas į rusų armiją. Tad viena beliko – palaukti. Ir greitai sulaukė – svečio iš Eržvilko. Vieną popietę apsilankė Eržvilko mokyklos mokytojas A. Giedraitis. Pasikalbėjo apie paskutinių mėnesių įvykius. Koks bus gyvenimas, kokia tvarka? Niekas nieko tikro nežino, lūkuriuoja. Gyventa visais laikais, gyvensime ir toliau... Žemę reiks dirbti ir vaikus mokyti. Švietimą reikia, kiek įmanoma, imti į savo rankas, kitaip valdžia taip sutvarkys, kad beliks rankomis skėsčioti. Gal organizuoti Eržvilke gimnaziją? Mokinių būtų, yra daug be darbo likusių mokytojų. A. Giedraitis gyveno netoli Eržvilko, jis ir ėmėsi organizavimo žygių. Gavo valdžios leidimą, subūrė mokytojus, surinko mokinius. Tauragės apskrities liaudies švietimo skyrius paskyrė A. Giedraitį direktoriumi.

Spalio pabaigoje gimnazija pradėjo veikti. Buvo mokoma tų pačių dalykų kaip ir prieš karą. Lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė mokytojas P. Gailiūnas, pažįstamas J. Kubiliui iš mokymosi Raseiniuose laikų, gimnazijoje taip pat dirbo jo žmona A. Gailiūnienė. Mokytojauti buvo pakviesti teisininkai J. Mičiulis ir A. Butkus, buvęs karininkas V. Statkevičius ir jo brolis J. Statkus. Dainavimą dėstė B. Dūda, P. Ruibys dėstė fiziką, H. Danilavičius – matematiką. Buvo dėstomos trys užsienio kalbos: rusų (J. Mičiulis), anglų (V. Steponaitis, Kemėžaitė) ir lotynų (E. Dirgintas). O J. Kubiliui teko dėstyti matematiką (6, 7 ir 8 klasėms), astronomiją (8 klasei) ir visoms klasėms – chemiją. Štai ir pravertė savarankiškai įgytos žinios!

Pirmiausia būtina Eržvilke įsikurti. Vietos reikėjo trims broliams – gimnazijos moksleiviams Broniui ir Vytautui bei mokytojui Jonui Kubiliams. Gyventojus sutiko priimti J. Žičkaus motina, gyvenusi Čepaičių kaime apie kilometrą nuo miestelio. Atlygis buvo savotiškas – tėvas atveždavo maisto produktų, o broliai išipareigojo ganyti priaugančią kumelaitę. Nors eiti tekdavo per laukus, darganų metu pavirstančiais purvynu, gyventi pas Žičkienę buvo gerai. Maitino lyg savo šeimyną, o valgį gaminti šeimininkė mokėjo. Rūpinosi visais gyventojais vienodai – lyg visi savi būtų.

Kuriam laikui Žičkienei teko priimti ir nekviestus įnamius. Reikėjo apgyvendinti Eržvilko kariniame aerodrome dirbusio dalinio kariškius. Vienas žvitrus rusų leitenantas kartą sumanė paegzaminuoti gūdžios provincijos matematikos mokytoją J. Kubilių. Bet atkando dantis, akimirksniu gavęs atsakymą į „suktą“ klausimą.

Dar neprasidėjus mokslo metams, per apylinkių pirminkus buvo pranešta, kad būsimieji Tauragės apskrities mokyklų mokytojai kviečiami į konferenciją Šilalėje. Pasiškolinę arklį ir brikelę, į konferenciją iš Eržvilko gimnazijos išvažiavo trise: H. Danilavičius, J. Kubilius ir P. Ruibys. Pakeliui aplankę LLA ryšininką Rūtelių kaime ir pas jį pernakvoję, kitą dieną atvyko į Šilalę. Į konferenciją susirinko apie pusantro šimto žmonių. Posėdžiui vadovavo apskrities liaudies švietimo skyriaus valdininkai, prezidiume sėdėjo ir apskrities valdžios atstovai. Raudonais lozungais ir plakatais išpuošta salė, vienas kitą keičiantys oratoriai, tarši kalbantys kažkieno parašytais žodžiais, kėlė keisto teatro spektaklio įspūdį. Po konferencijos koncertavo raudonarmiečių saviveiklininkai. Kareiviai traukė daineles iš populiarių rusiškų kino filmų. Lietuvoje dar nedaug kas juos bu-

vo matę. Pabaigoje į sceną išėjo du kareiviai, susėdo ant improvizuoto kelmo ir uždainavo „Davaj zakurim“. Padainavę iš tikrųjų užsirūkė. Beliko paploti.

Mokyklų mokytojai buvo atleidžiami nuo mobilizacijos. Eržvilkiškiai mokytojai visi drauge nuvyko į karinę komisariatą Batakiuose ir buvo įrašyti į karinę įskaitą. Kad ir trapi, bet vis dėlto galimybė gyventi ir veikti legaliai. Iki naujo termino, potvarkio, aplinkybių, arešto? Ir arešto. Vos tris mėnesius dirbo A. Giedraitis gimnazijos direktorium. 1945 metų vasario 6 dieną pamokų metu į mokyklą atėjo NKVD pasiuntiniai ir išsivedė direktorių ir mokytoją V. Steponaitį. Abu nebesugrįžo. Mokyklos direktoriumi buvo paskirtas B. Toliušis.

Abu mokytojai buvo nuteisti ir išvežti į Pečoros lagerius. Vėliau A. Giedraitis buvo perkeltas į Novorosijską. Ten ir mirė.

Prasidėjo pirmieji gimnazijos mokslo metai. Keisti, pavojingi metai! Reikėjo mokyti vaikus būtinų, amžinųjų dalykų. Kad tvirtai įsidėtų į širdis ir protus mąstymo taisykles, amžiais gludintus žodžius. Reikėjo mokyti ir to, kas buvo liepiama. Kad išmoktų pakartoti, bet neįsileistų į sielą. Reikėjo galvoti, reikėjo kalbėti, kaip negalvoji, žodžiais kurti priedangą savo mintims ir pasiryžimams...

Bet per pamokas galima kiek primiršti supainiotą, dvilypę būtį. Jokie režimai jokiais laikais nepakeitė nei matematikos, nei chemijos dėsnių, naujai neperstatė žvaigždynų. Vadovėlių nebuvo, tad mokytojai diktudavo, kad mokiniai galėtų susidaryti dėstomų dalykų konspektus. Mokiniai stengėsi, nusirašinėti nebuvo įprasta. Tuo labiau, kad J. Kubilius buvo paskelbęs karą nusirašinėtojams. Už nesavarankiškai pada-

rytus namų darbus duodavo papildomų užduočių. Kartais panaudodavo ir „sunkųjį ginklą“ – kuolą dienyne. Taip atsitiko aštuntokei B. Petraitytei, kurios chemijos rašto darbas žodis žodin sutapo su padiktuota pamokos medžiaga.

Toji „kuolo istorija“ turėjo netikėtą tęsinį. Moksleivės savimeilė buvo užgauta, ji pradėjo chemijos mokytis ypač stropiai. Išlaikiusi brandos egzaminus, įstojo į Kauno universitetą ir jį baigusi dirbo chemike technologe.

Mokykloje įsikūrė keli būreliai. J. Kubilius pakvietė moksleivius į fizikos ir matematikos mėgėjų būrelį. Norinčiųjų atsirado net 51 mokinytis. Tačiau aktyvios veiklos nepavyko išplėtoti. Sruvo ne tas ramusis prieškario Raseinių gimnazijos laikas, dienų ramybėje slėpėsi pavojai, akivarai, nakties tyloje budėjo baimė. Vis dėlto buvo gabių ir darbščių mokinių. Aukso medaliais aštuntąją gimnazijos klasę baigė K. Grabauskaitė ir A. Žyvatkauskas. Aštuntoje klasėje savo matematiniais gabumais išsiskyrė Z. Juškys.

Zigmas Juškys (1925–1979), baigęs mokyklą, dirbo Skaudvilės, Eržvilko, Čekiškės vidurinėse mokyklose mokytoju, mokymo dalies vedėju. Neakivaizdžiai studijavo Šiaulių mokytojų institute bei Vilniaus pedagoginiame institute. 1961–1964 metais buvo Vilniaus universiteto Tikimybių teorijos ir skaičių teorijos katedros aspirantas. J. Kubiliaus vadovaujamas parašė ir 1965 metais apgynė kandidato disertaciją, vėliau dėstė Vilniaus universitete.

1945 metų birželio mėnesį Eržvilko gimnazijos abiturientai sėkmingai išlaikė baigiamuosius egzaminus. O matematinėmis žiniomis net sublizgėjo. Egzamino uždaviniai jiems

nesudarė kliūčių. O štai visi Tauragės abiturientai gavo pataisas! Nė vienas nesugebėjo išspręsti geometrijos uždavinio. Neįstengė išspręsti net pats mokytojas! Kas gi ten moko matematikos Eržvilke? J. Kubiliaus pavardė Tauragės apskrities švietimo skyriaus kabinetuose „įgavo svorį“.

Atleisti nuo karinės prievolės mokytojai vis tiek turėjo tapti kariais – ideologinio fronto eiliniaisiais. Juk maža užimti kraštą, įkurdinti įgulas, paskirti naujus valdžios žmones. Visus okupantus ir nugalėtojus it nebylus vandenynas apsupa praeities tyla. Ta tyla šalta, baugi, grėsminga. Jos negali užčiuopti, paneigti, išsklaidyti. Negali net įrodyti, bet vis tiek žinai – ji yra. Žinai, kad ji byloja, kai žmonės tyli, kad ne nugalėtojų, o tos tylos žmonės klausia, kaip jiems toliau gyventi. Reikia ją įveikti, užtrenkti orkestrais, mitingais, pažadais, kalbomis. Pakeisti žmones, kad taptų kurti tai tylai.

Eržvilko gimnazijoje taip pat vyko privalomieji renginiai, tarybinių švenčių minėjimai. Visi jie buvo panašūs: prezidiumai, kalbos, rezoliucijos, sveikinimas draugui Stalinui.

Partijos veikėjai sugalvodavo ir neįprastų kampanijų. Buvo nurodyta rinkti aukas „Žalgirio“ tankų kolonai ir „Tarybų Lietuvos“ lėktuvų eskadrilei pirkti. Pinigų rinkimo akcija tapo socialistinėmis lenktynėmis. Eržvilko gimnazija lenktyniavo su Švėkšnos gimnazija, kuri pirmoji surinks 10 000 rublių. Eržvilkiškiai nugalėjo surinkę net 30 000.

Pavasarį J. Kubiliui teko pabūti net žemės matininku. Valdžia vykdė žemės reformą, „parceliavo“ didesnius ūkius. Žemės reformos komisijos matininkui į pagalbą buvo paskirti mokytojai ir vyresniųjų klasių moksleiviai. Ankstyvą 1945 metų pavasarį teko paklampoti po apylinkės laukus. Balandžio 19 dieną Eržvilko gimnazijoje buvo surengtas iškilmingas žemės reformos baigimo minėjimas.

Teko ir kitokių darbų. Net korespondentu buvo: Eržvilko mokyklos mokytojų taryba nusprendė, kad J. Kubilius geriausiai gali rašyti korespondencijas apie gimnazijos gyvenimą į Tauragės apskrities laikraštį „Tarybinis žodis“. Tai ir rašė.

Bernotas

Karšta, sausa, nerami ir pavojinga buvo 1944 metų vasara. Daug pažįstamų ir nepažįstamų nuėjo nuvažiavo vieškelio tą vasarą vakarų pusėn. Liūdnos voros ir vilksinės, pilki nuo dulkių ir rūpesčių veidai. Sustodavo poilsio ir kalbėdavo, patys stengdamiesi įtikėti savo žodžiais: „Anglija, Amerika neleis Stalinui... Palauksime toliau nuo bolševikų tuos kelis mėnesius ar metus... duos Dievas sugrįšime...“

Trauktis? Žiūrėdamas į rūpesčio prislėgtų žmonių veidus, klausydamas, kaip jie patys save bando įtikinėti ir guosti, J. Kubilius galvojo: negalėtų, tiesiog neįstengtų nė pasiryžti palikti visa, kuo ligi šiol gyventa, ir iškeliauti vieškelio su pabėgėlių voromis. Vieškelis atrodė lyg kokia rūsti upė, nešanti žmones nežinion, pavertusi jų gyvenimus atsitiktinumų žaislais. Jeigu žengtų jon žingsnį, ir jį išrautų, nuneštų... Tėvų sodyba, kiemas, takai, menantys jo vaikiškas pėdas, prisiminimai, viltys – viskas jį čia taip stipriai laiko, kad jei nuspręstų nutraukti tuos saitus... gal ir jo paties nebeliktų, sužlugtų atramos netekęs. Ne, jis niekur nesitrauks. Kažkas stipresnis už baimę dėl ateities laiko jį šioje žemėje. Galų gale juk prisiekė: „...negailėdamas jėgų ir gyvybės... dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės...“

1944 metų vasarą LLA pradėjo aktyviau ruošti būsimajai pagrindžio kovai. Buvo sudaryti organizaciniai sektoriai iš legaliai gyvenančių narių bei ginkluotų kovotojų („vanagų“) sektoriai. Vyko pasitarimai dėl bendros kovos su kitomis pagrindinėmis grupuotėmis. 1944 metų liepos 14 dieną Raseiniuose dėl bendros veiklos tarėsi Lietuvos fronto ir LLA vadovai. Tačiau susitarti nepasisekė. Vadovavimas pagrindžio judėjimui sutriko. Pasipriešinimui teko rengtis iš naujo: be nusistovėjusių ryšių, pagrindinės spaudos.

1944 metų vasarą LLA aktyvistai J. Babilius, J. Kubilius, A. Stoškus ir kiti Eržvilko, Šimkaičių valsčiuje pradėjo telkti žmones ginkluotam pasipriešinimui. Kiek įmanydami stengėsi apsirūpinti ginklais ir kita pagrindinei veiklai reikalinga amunicija. Vieną vasaros naktį J. Kubilius, valsčiaus raštininko J. Mačiulio padedamas, inscenizavo įsilaužimą į Eržvilko valsčiaus raštinę ir išsinešė rašomąją mašinėlę. Parsivežęs dviračiu paslėpė, kol prireiks. Greitai pravertė. Reikėjo pasirūpinti ginklais. Frontui sustojus, kartu su A. Stoškum nuėjo pas vokiečių komendantą, įsikūrusį Pikelių kaime už Paupinės miško. Ketino išdėstyti savo ketinimus ir paprašyti, kad traukdamiesi paliktų ginklų. Komendantas išklaušė, bet į kalbas nesileido. Atsakė trumpai: „Ne!“

Praėjus frontui ir prasidėjus mobilizacijai į rusų kariuomenę, didžiuosiuose Eržvilko apylinkės miškuose sparčiai gausėjo besislapstančių vyrų. Buvo organizuojami partizanų būriai – spontaniškai, be amunicijos, ryšių, be karinę patirtį turinčių vadų. Vokiečių okupacijos metais sukurtas pagrindžio veiklos tinklas suiro, daugelis organizatorių ir vadovų pasitraukė į Vakarus. Nauji žmonės kilo į pasipriešinimo judėjimą, kūrė būrius, mezgė ryšius, bandė derinti ir vienyti pagrindžio veiklą.

Karolis Drunga, 1945 metais iš užsienio atvykęs į Lietuvą, šitaip aprašė naujojo pasipriešinimo etapo pradžios nuotaikas: „Buvo išgyvenama herojinė epocha, tikimasi greito įvykių pasikeitimo ir laimėjimo. Stovyklavietėse nuotaika buvo gera ar net linksma. Visur skambėjo dainos. Daugiausia senosios, patriotinės arba priešbolševikiniai kupletai.“ (Apie sėklą, krauju laistomą. Pasikalbėjimas apie rezistenciją Lietuvoje su Karoliu Drunga// Dirva. – 1965, gegužės 19.)

Tačiau entuziazmas, pasiryžimas ir narsa susidūrė su rūsčia naujojo okupanto represijų mašina: neskubančia, nestokojančia išteklių, neturinčia jokių moralinių skrupulų, palengva veržiančia geležinį žiedą. Nepriklausomos Lietuvos metais išugdyta karinė patirtis ir žinios – kur visa tai, kai prasidėjo žūt būtine nuožmi kova?

Eržvilko apylinkėse besikuriančių partizanų būrių organizaciniu centru tapo Eržvilko gimnazija. Jos mokytojai buvo ir 1944 metų pabaigoje susikūrusio LLA Eržvilko būrio štabo nariai. Būriui priklausė Eržvilko, Vadžgirio, Skaudvilės, Batakių apylinkių partizanai. Būrio vadas – P. Ruibys, štabo viršininkas – J. Kubilius (slapyvardžiai: Algimantas, Ilgūnas, Maselis, Bernotas), štabo nariai – H. Danilavičius, V. Statkevičius ir K. Ruibys.

Savo atsiminimuose Petras Girdzijauskas rašo: „Railos, Bernoto ir Ridiko organizuota LLA kuopa išsivystė į stambų, gerai organizuotą karinį vienetą. (...) Šios LLA kuopos štabas buvo Eržvilko gimnazija. Štabo viršininkas Jonas Kubilius – gimnazijos mokytojas 1944–1945 m. Partizanų ir jų vadų tarpe turėjo neginčijamą autoritetą ir pasitikėjimą. Jis formavo rinktinės būrius Pavidaujo,

Paupio, Batakių ir kituose miškuose, nes pirmaisiais okupacijos metais jaunimas stojo į partizanus ne tik pavieniui, bet ir būriais. Todėl partizanų skaičių būriuose reikėjo reguliuoti (kad būtų galima aprūpinti maistu ir kt. reikmėmis). Šį reguliavimą iš vienu miškų į kitus vykdė J. Kubilius-Bernotas. Nuo Bernoto valios priklausė dešimčių jaunuolių likimai.“ (*Girdzijauskas. P. Trečiasis Kęstučio apygardos vadas Henrikas Danilavičius-Vidmantas//Laisvės kovų archyvas, 24, Kaunas, 1998. P. 206.*)

Štabas šapirografu leido pagrindinį laikraštį ir per ryšininkus platino. Rengti medžiagą padėjo lietuvių kalbos mokytojas P. Gailiūnas. Pranešimus, siunčiamus partizanų būriams, šifruodavo.

Visus pranešimus J. Kubilius reikalavdavo sunaikinti. Nekaupė jokio archyvo. Tegu verčiau išlieka žmonės, o ne dokumentai. Štabo nariai stengėsi kuo rečiau lankytis partizanų stovyklavietėse. Tačiau kartais tekdavo.

Prieš pat 1944 metų Kalėdas buvo suimtas vieno partizanų būrio vadas G. Kisielius (Tomas, Arėjas). Jis buvo laikomas Eržvilke. Štabo nariai pasitarę nusprendė pabandyti jį išvaduoti. Reikėjo susižinoti su apylinkės partizanais, kad būtų galima vieningai pulti miestelį. P. Ruibys ir J. Kubilius nutarė antrąją Kalėdų dieną sukviesti ginkluotus partizanus į Kulvertiškių miškelį netoli Eržvilko. Tačiau beorganizuodamas susibūrimą J. Kubilius pats vos neįkliuvo. Pirmosios Kalėdų dienos vakarą kartu su J. Starkum nuvyko į Paviščiovį, kur Mankų sodyboje Kūčių švęsti buvo sustojęs partizanų būrys. Pasiekę sodybą, lukterėjo, pasiklausė. Apylinkė buvo ramu. Priėjo artyn, pro uždengto lango plyšius

skverbėsi šviesa, girdėjosi prislopinti vyriški balsai. Neabejodami, kad ras pažįstamus vyrus, žengė trobon, vėrė duris iš tamsios priemenės į kambarį. Kambaryje už stalo sėdėjo rusų kareiviai ir valgė. Akimirksnį vieni žiūrėjo į kitus – kareiviai prie stalo žibalinės lempos rausvos šviesos rate ir du jauni vyrai iš tamsaus prieangio, iš nakties. Šiedu greitai atitoko – tyliai uždarė duris, šmukštelėjo į gretimą kambarį ir sustingo tamsoje suspaudę parengtus ginklus laukdami, kas bus toliau. Gal nespėjo išžiūrėti, gal neatreipė dėmesio? Prieangyje subildėjo žingsniai. Kažkas išėjo iš kambario ir palengva vėrė jų duris įleisdamas vidun juostą drumstos virpančios šviesos. Kareivis.

– Ko jiedviem reikia? Ko ieško?

Užkluptieji spaudė rankose ginklus, glausdami prie šono ir trokšdami, kad tamsa juos prarytų, ištirpdytų... Kažką atsakė. Kareivis patylėjo, bet nieko nebeklausė. Pavojus praslino. Būtų neatsipirkę išgąsčiu, jei būtų susidūrę su NKVD būriu. Kareiviai, matyt, buvo iš minuotojų dalinio, dieną dirbusio apylinkėse. Gal ir suprato viską, bet nenorėjo veltis.

Kitą naktį įvyko planuotas partizanų susitikimas. Susirinko apie pusantro šimto ginkluotų vyrų. Tačiau dieną buvo sužinota, kad miestelyje apsistojo apie 300 rusų kareivių. Puolimas galėjo baigtis nesėkme ir kainuoti daug gyvybių. Vyrams buvo padėkota ir liepta sugrįžti į savo stovyklas.

Gaudentui Kisieliui nepavyko ištrūkti iš NKVD gniaužtų. Tardytas, kankintas, užverbuotas ir vėl paleistas jis kelerius metus turėjo gyventi dvigubą gyvenimą dėdamasis ištikimu saugumo agentu ir saugodamasis kuo nors išduoti partizanus. Jis tarsį balansavo ant siauros ribos, kurios netvarią pusiausvyrą lėmė partizanų pasitikėjimas ir įtarumas, sau-

gumo klasta ir apgaulė. G. Kisielius žuvo 1951 metais neišskiomis aplinkybėmis Lukiškių kalėjime. Kalėjimo administracijos pranešime parašyta: „Mirė nuo širdies ligos“. Tačiau mažai tikėtina, kad tokia buvo trisdešimt ketverių metų vyro, niekada nesiskundusio sveikata, mirties priežastis.*

Žiemą iš partizanų atėjo žinia, kad miške atsirado parašiutininkų. Partizanai klausė štabo, ką su jais daryti. J. Kubilius susiruošė į mišką ištirti padėties. Partizanai buvo sulaukę du vyrus, kurie sakėsi dar su dviem buvę atskraidinti iš Vokietijos ir parašiutais nusileidę į miškus, kad padėtų organizuoti pogrindžio kovą. J. Kubilius pasikalbėjo su abiem atskirai. Neatrodė, kad būtų NKVD pasiųsti provokatoriai.

Po daugelio metų paaiškėjo, kad vienas iš tų parašiutininkų buvo Vytautas Svilas (1925–1992). Jo tėvas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, 1941 metais buvo sušaudytas. Jau gimnazijoje V. Svilas dalyvavo pogrindžio veikloje. Karo pabaigoje buvo išsiųstas į Vokietiją mokymams, 1944 metų gruodžio 18 dieną kartu su trimis bendražygiais permestas į Kazlų Rūdos miškus. 1945 metų birželio 22 dieną sugautas Eržvilko apylinkėse. Nuteistas 20 metų kalėti dirbo Vorkutos anglių kasyklose. Po amnestijos grįžo į Lietuvą, vėliau jam pavyko išvykti į Vokietiją pasinaudojus vokiška motinos kilme.

Ėjo paskutinės 1944 metų dienos. Jau keli mėnesiai, kaip didysis frontas nuslinko į vakarus. Ne, tai anaip tol nebuvo

*Gaudento Kisieliaus gyvenimo istorija įdomiai papasakota A. Kisieliaus knygoje *Blėsta laužų žarijos*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

karo žaizdų gydymo mėnesiai. Veikiau metas, išryškinęs ašt-rius ir šaltus it peilis laiko ašmenis, viską dalijusius į dvi puses – anų ir mūsų, svetima ir sava, dienas ir naktis. Miesteliuose kūrėsi istrebitelių (stribų) būriai, jie valdė miestelius dieną, važinėjo po apylinkes, terorizavo ir gąsdino gyventojus, tarytum patys šitaip drąsindamiesi. Tačiau naktį... Naktis apsiausdavo sodybas ir miestelius bežade tamsa, vieniems laukiama – iš jos išnirdavo mieli svečiai, broliai, seserys ir kelioms valandoms tarsi sugrįždavo anų dienų gyvenimas, o į kitus tamsa žvelgė pavojaus, mirties akimis.

Eržvilko NKVD vadovavo kapitonas I. Močalovas. Buvo ir stribų būrys. Dienomis važinėjo po kaimus, krėtė sodybas, gaudė jaunus vyrus. 1945 metų pradžioje krito pirmosios aukos. Į pagrindžio kovą įsitraukė ir gimnazistai: buvo partizanų ryšininkais, platino spaudą, vykdė kitas užduotis. Aštuntoką J. Blažį štabas buvo įdarbinęs pasų skyriuje. 1945 metais jis su keliais kitais partizanais buvo nušautas ir miestelio stribų paguldytas turgavietės aikštės viduryje.

Kone neviltį kelia žodžių blankumas, nuolankus, it šaltų veidrodžių pasirengimas atspindėti faktus, tik faktus. Tačiau tai, kas dedasi motinos, tėvo sieloj, kai jie regi dulķėtojų prekyvietėj paguldytą žuvusį sūnų, prie kurio negalima prieiti, atsisveikinti, nėra faktas. Baisus kiekvienos širdgėlos, baimės, neapykantos konkretumas. Lietuviai, nušauti, išniekinti, suguldyti miestelių aikštėse, ant grindinio, gruodo, į dulkes – tiems, kas juos matė – ne faktas, užrašytas istorijos knygose.

Mokytoja, pokario metais – Rokiškio gimnazijos moksleivė – apie tais metais matytą vaizdą: „Lavonai gulėjo Rokiškio aikštėj, o paskui kieme, kur dabar bankas. Bijodavom,

bet eidavom. Viską iki šiol prieš akis matau... Galėčiau parodyti, kaip kieno ranka gulėjo. Keli vyrai ir mergina, medicinos sesuo. Ji dėstė mums sanitariją. Blauzdos su mėlynom dėmėm. Ant jų – aptirpęs sniegas. Tik vėliau supratau – kodėl. Mergina buvo dar gyva. Kelias paras gulėjo.“

Tas nebylus aptirpęs sniegas, kurį matė vaiko akys, sako širdžiai daugiau nei sausos istorijos faktų eilutės.

1945 metų vasarą NKVD nužudė moksleivę Onutę Preilauskaitę (1929–1945). Ją suėmė po kratos tėvų namuose ir susišaudymo su partizanais. Mergaitę tardė, kankino, pasakui I. Močalovas išprievartavo ir nužudė. Eržvilko gydytojo Spingio dėka enkavedistų žiaurumas iškilo aikštėn. Tarybinis teismas buvo priverstas teisti žudiką.

Paskutinę 1945 metų dieną žuvo jauniausias Kubilių kaimyno Tališausko sūnus Vytautas. Trys jo broliai buvo jau miške, Vytautas – paskutinės gimnazijos klasės moksleivis – buvo partizanų ryšininkas. Ruošėsi išeiti į mišką, bet nespėjo. Sugrįžęs prieš Naujuosius metus į namus nuo kaimą krėtusių sribų su broliu slėpėsi kitame kaime – Rutkiškiuose, Mankaus sodyboje. Tačiau juos apsupo. Broliui pavyko pabėgti, o Vytautą pašovė. Į nebegalintį paeiti šaudė kaip į taikinį. Vėliau žuvo ir kiti broliai.*

1945 metų pavasarį ir vasarą partizaninis judėjimas plėtėsi. Buvo daug organizacinio darbo: atsirasdavo naujos ginkluotų vyrų grupės, reikėjo megzti su jomis ryšius, derinti veiksmus. Tą vasarą teko susitikti su J. Žemaičiu, tuomet Žebenkšties rinktinės, veikusios Raseinių apskrityje, štabo viršininku.

* Keturių brolių Tališauskų istorija papasakota Antaninos Garmutės knygoje *Motinėlė, auginai*. – Kaunas, 1993.

Vėliau Jonas Žemaitis tapo Kęstučio apygardos vadu, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio organizatoriumi. 1949 metais partizanų vadovybė jam suteikė aukščiausią – partizanų generolo – laipsnį.

Iš J. Žemaičio parodymų per tardymą 1953 metų liepos 3 dieną: „1945 metų vasarą Bartkus vis dėlto užmezgė ryšius su Tauragės grupe, iš kurios pas mus atvyko atstovas, Vilniaus universiteto studentas. Labai aktyvus nacionalistinio pagrindžio dalyvis. Su juo susitikome viename Raseinių valsčiaus vienkiemyje. Apsikeitėme informacija ir pasiūlymais dėl pagrindžio centralizavimo...“ (Faktai kaltina. IX. Kruvinos žudikų pėdos / Sudarė R. Čepas, Z. Vasiliauskas. Nacionalistų antiliaudinė veikla pietinėje Žemaitijos dalyje. Iš J. Žemaičio parodymų, 1953 07 03. P. 210).

1945 metų rugpjūčio mėnesį nuspręsta išaugusiam Eržvilko partizanų būriui suteikti naują organizacinę struktūrą. Buvo nutarta būrį pertvarkyti į rinktinę, pavadintą Lydžio rinktine. Rinktinės vadu tapo P. Ruibys, štabo viršininku – J. Kubilius. Štabą sudarė organizacinis, žvalgybos, spaudos ir propagandos, ryšių, tiekimo ir ūkio skyriai. Organizaciniam skyriui vadovavo K. Ruibys, ryšių – J. Rimša. Lydžio rinktinė apėmė Tauragės apskritį ir Raseinių apskrities Nemakščių ir Šimkaičių valsčius. Vėliau įėjo į Kęstučio jungtinę apygardą ir Jūros sritį.

Naujos aplinkybės

Ankstyvą pavasarį klampojant kartu su žemės matininku dar šen bei ten sniego skrandom prisidengusiais

laukais, vienas iš matininko pagalbininkų komjaunuolis Matušovas paklausė Jono Kubiliaus, ar nesutiktų stoti į komjaunimą. Naujas gyvenimas, ir taip toliau, reikia pavyzdžio, reikia rimtų žmonių... Tuokart nieko konkretaus neatsakė. Kas turi galvą, supranta, kas yra tas komjaunimas. Okupacinė valdžia nori prisitraukti jaunimo, jį kontroliuoti, veikti jo rankomis ten, kur ginklas, prievarta bejėgiai. Progai pasitaikius, papasakojo apie keistą pasiūlymą partizanų štabo nariams. Iš pradžių kiek pasišaipe ėmė svarstyti. Jeigu Matušovas žinotų daugiau – nesiūlytų. Atsiųstų NKVD, kaip tuomet, kai suėmė A. Giedraitį ir V. Steponaitį. Kova ne žaidimas, įdrėskimais ir mėlynėmis neatsipirksi. Ir ne šachmatai – taisyklių čia nėra. Jei komjaunuoliai rodo palankumą – kodėl nepasinaudoti? Bus apkalbų pašaliais, ženkliuką su Leninu ir Stalinu teks panešioti. Kas žino – nematys. Tačiau pagrindžiui gali būti naudos. Ir gera priedanga.

Balandžio mėnesį J. Kubilius davė sutikimą stoti į komjaunimą. Parašė pareiškimą, autobiografiją. Rekomendaciją davė J. Pranskaitis, prieškariniu dirbęs samdiniu Kubiliaus tėvo ūkyje. Rugpjūčio 5 dieną J. Kubilius buvo pakviestas atvykti į Tauragės apskrities komjaunimo komitetą ir gavo komjaunimo bilietą.

Kartą tas bilietas išgelbėjo iš bėdos. Susukęs tūtelėmis pagrindinę spaudą ir įmontavęs į dviračio rėmus vežė į Viduklę. Išniro iš Paupinės miško – NKVD postas! Tikrina dokumentus, krato. Padavė komjaunimo bilietą, tie pavartė:

– Galite važiuoti, draugas Kubiliau!

Veikiai pasirodė, kad dėl draugo Kubiliaus valdžia turi savo planų. Iš Tauragės apskrities švietimo skyriaus atėjo raštas, kad mokytojas J. Kubilius nuo 1945 metų rugsėjo 1 dienos

skiriamas Tauragės gimnazijos inspektoriumi. Buvo prašoma vykti į naująją darbo vietą ir perimti pareigas. Neoficialiai buvo pranešta, kad neužilgo būsiąs paskirtas Tauragės gimnazijos direktorium. Tai iš esmės keitė padėtį. Jaunas direktorius, komjaunuolis, visų akylai stebimas, naujų žmonių apsuptyje, nežinąs kuo gali ir kuo negali pasitikėti... Palaikyti ryšius su partizanų štabu Eržvilke bus beveik neįmanoma. Lieka... tarnavimas valdžiai, taigi – nenorom įkinkytas? Arba – miškas... Tarėsi su P. Ruibiu, kitais štabo nariais, ieškojo išeities. Ji, galima sakyti, pati pasisiūlė. Tą patį rugpjūčio mėnesį J. Kubiliaus aplankyti atvyko studijų draugai Kleopas ir Gražina Grincevičiai. Jie jau buvo sugrižę į universitetą. Perdavė žinią nuo profesoriaus Z. Žemaičio, kad Kubiliui atsirastų laboranto vieta.

Darbas universitete! Staiga pajuto, kaip stipriai nori grįžti į Vilnių, į universitetą, prie mokslo! Visada norėjo. Net kai buvo visiškai, rodos, sutapęs su tėviškės rūpesčiais, Eržvilko kasdienybe. Partizanų štabo nariai neprieštaravo tokiame sprendime. Kiekvieno gyvenimas vis kitoks, kiekvienas sprendžia, kaip jam atrodo geriausia. Gal būdamas Vilniuje partizanams bus dar naudingesnis? Tačiau vien tik nuspręsti dar maža. Reikėjo įveikti tarybinės valdžios įstaigų kliūtis.

Švietimo skyrius nenorėjo išleisti gero jauno mokytojo. Mokytojų trūko. Tačiau darbuotojai suprato ir J. Kubiliaus siekius. Galų gale nusileido, palinkėjo sėkmės.

Tačiau buvo dar vieni pančiai – apskrities komjaunimo komitete. Negalima išvykti neišsibraukus iš įskaitos. Bet čia į kalbas nesileido. Ar nematąs kokia padėtis, kiek jų, komjaunuolių, nedaug buržuazinių nacionalistų apsuptyje? Kas kurs naują gyvenimą, jei visi išsibėgios neva

mokytis? Pokalbis buvo nemalonus, nervingas. Netikėtai į jį įsitraukė svečias iš Vilniaus – LLKJS CK pirmasis sekretorius J. Macevičius. Jis patarė vietos draugams žvelgti plačiau, negyventi vien šia diena. Komjaunuolis nori baigti mokslus, tai pagirtina. O komjaunuolių yra nedaug ne tik Tauragėje, bet ir Vilniuje. Universitetui reikia komsor-go. Juo galėtų ir J. Kubilius būti.

Apskrities komjaunimo komitete pagaliau nusileido. Išbraukė iš įskaitos nurodę prisistatyti Vilniuje CK sekretoriui B. Lopatai. Jei jau taip reikia – paremsią sostinę kadrais.

Kliūčių vykti į Vilnių nebeliko. Nebebuvo ko ir begaišti. Rugpjūčio pabaigoje žvelgiant pro traukinio langą į pažįstamus vietovaizdžius, smigtelėjo gailestis – atrode, lyg tie miškeliai, sodybos, žmonės palydėdami kiek pabėgėja įkandin ir – rankas nuleidę lieka stovėti.

Atrodė – ne dveji metai praėjo tėviškėje, o visa epocha.